

УДК 347.78.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.38>

БАЗА ДАНИХ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Лопатнюк В.А.,*здобувач кафедри інтелектуальної власності,**інформаційного та корпоративного права,**Львівський національний університет імені Івана Франка*

ORCID: 0009-0002-5348-1170

Лопатнюк В.А. База даних як об'єкт правової охорони.

Стаття присвячена правовому аналізу бази даних як об'єкту правової охорони. У статті проаналізовано особливості правового режиму баз даних за законодавством України, визначено ознаки баз даних як об'єкту авторського права. Доведено, що бази даних є важливим об'єктом авторського права, може використовуватися для відновлення України у післявоєнний час. Встановлено, що база даних може бути об'єктом авторського права, або може охороняється за правом *sui generis*. Обґрунтовано, що об'єктом авторсько-правової охорони є лише ті бази даних, які внаслідок підбору або розташування їхнього інформаційного наповнення є результатом творчої праці автора, і такі бази даних охороняються авторським правом, при цьому жодні інші критерії не застосовуються для визначення їхнього права на охорону. Доведено, що якщо база даних є неоригінальною, тобто вона за добором та/або упорядкуванням їх складових частин не є результатом творчої діяльності, вона охороняється за правом *sui generis*, а не відповідно до положень про авторське право. Обґрунтовано, що саме наявність творчості, креативності перетворює базу даних з простого матеріального об'єкту, який охороняється правом *sui generis*, в об'єкт авторського права. Встановлено, що суб'єктом авторського права на бази даних є фізична особа або кілька фізичних осіб, які створили цю базу, або юридична особа, яка набула права на базу даних як роботодавець або замовник. Виключні авторські права на базу даних, створену спільно групою фізичних осіб (співавторами), належать їм спільно. Доведено, що база даних часто поєднана з комп'ютерною програмою, яка забезпечує її функціонування та пошукові можливості всередині бази даних. Обґрунтовано, що електронна форма бази даних є переважаючою станом на сьогодні, оскільки більшість інформації в умовах сьогодення зберігається в електронному форматі. Обґрунтовано, що база даних як об'єкт правової охорони претендує на прийняття окремого спеціального закону, який би комплексно міг визначити її правовий режим як об'єкту правової охорони. Доведено, що для роботи з базою даних потрібна пошукова система, в межах якої може здійснюватися пошук необхідної інформації в базі даних. Встановлено, що база даних зазвичай виступає цифровим контентом, оскільки записи у базі даних зберігаються переважно на комп'ютерах, серверах тощо, зазвичай з доступом до мережі Інтернет. Доведено, що охорона баз даних відповідно до права особливого роду (*sui generis*) не перешкоджає здійсненню прав, які існують щодо вмісту такої бази даних, при створенні бази даних слід дотримуватися прав авторів (суб'єктів майнових авторських прав) на складові частини цієї бази даних. Встановлено ознаки бази даних як об'єкту правової охорони: сукупність творів, певних даних або будь-якої іншої незалежної інформації; ці твори, дані тощо розташовані у довільній формі; підбір і розташування складових частин бази даних та її упорядкування є результатом творчої, креативної праці її автора (авторів); база даних має спеціальну пошукову систему, зазвичай на основі електронних засобів (комп'ютера), завдяки якій здійснюється пошук її складових частин; база даних існує переважно у цифровій формі.

Ключові слова: авторське право, цифрова форма, право *sui generis*, оригінальність, твір, база даних.

Lopatniuk V.A. Database as an object of legal protection.

The article considers the legal analysis of database as an object of legal protection. The article analyzes the peculiarities of the legal regime of databases under the legislation of Ukraine, identifies the characteristics of databases as an object of copyright. It has been proven that databases are an important object of copyright, and can be used to restore Ukraine in the post-war period. It is established that the database may be subject to copyright or may be protected by *sui generis* law. It is substantiated that the object of copyright protection are only those databases which, due to the selection or location of their information content, are the result of the creative work of the author, and such databases are protected by copyright, while no other criteria are used to determine their right to protection. It has been proven that if a database is non-original, i.e. it is not the result of creative activity in the selection and/or arrangement of its constituent parts, it is protected under the *sui*

generis right and not under copyright provisions. It is substantiated that it is the presence of creativity that transforms a database from a simple material object protected by sui generis law into an object of copyright. It is established that the subject of copyright on databases is an individual or several individuals who created this database, or a legal entity that acquired the rights to the database as an employer or customer. The exclusive copyright to a database created jointly by a group of individuals (co-authors) belongs to them jointly. It has been proven that a database is often coupled with a computer program that provides its operation and search capabilities within the database. It is justified that the electronic form of the database is the prevailing state today, since most of the information in today's conditions is stored in electronic format. It is substantiated that the database as an object of legal protection claims the adoption of a separate special law that could comprehensively define its legal regime as an object of legal protection. It has been proven that working with the database requires a search engine within which the necessary information in the database can be searched. It has been established that a database usually acts as digital content, since the records in the database are stored mainly on computers, servers, etc., usually with access to the Internet. It has been proven that the protection of databases in accordance with the right of a special kind (sui generis) does not prevent the exercise of the rights that exist in relation to the contents of such a database, when creating a database, the rights of the authors (subjects of property copyright) to the constituent parts of this database should be respected. The features of a database as an object of legal protection are established: a collection of works, certain data or any other independent information; these works, data, etc. are arranged in an arbitrary form; the selection and location of the constituent parts of the database and its arrangement are the result of the creative work of its author(s); the database has a special search system, usually based on electronic means (computer), thanks to which its component parts are searched; the database exists primarily in digital form.

Key words: copyright, digital form, sui generis right, originality, work, database.

Постановка проблеми. В процесі підприємницької діяльності і в повсякденному житті різні суб'єкти в той чи інший спосіб створюють і використовують різноманітні бази даних. У грудні 2022 р. було прийнято новий Закон України «Про авторське право і суміжні права», який вдосконалив правове регулювання правового режиму баз даних. Законодавство України про бази даних як об'єкт авторського права потребувало вдосконалення, оскільки поодиноких норм, які містилися в ЦК України, законі про авторське право (1993 р.) було недостатньо для регулювання вказаних відносин. Норми Угоди про асоціацію також не заповнювали прогалини правового регулювання цього правового інституту [1, с. 205]. Проблематика баз даних як об'єкта авторського права є особливо актуальною з огляду на той факт, що людство сьогодні втупило в епоху великих даних, наслідки накопичення, компіляції та використання яких у разі недостатнього врегулювання вказаних процесів можуть характеризуватись як такі, що знеціняють державу, дестабілізують безпеку в суспільстві та розмиватимуть межі приватного життя індивіда [2, с. 130].

Бази даних є важливим об'єктом авторського права, може використовуватися для відновлення України у післявоєнний час. Бази даних акумулюють значний обсяг інформації і можуть застосовуватися у різних сферах виробництва та сферах надання послуг, у тому числі тих, які використовуються для відновлення зниженої інфраструктури України під час повномасштабного вторгнення. Новий закон про авторське право містить велику кількість новацій щодо правового режиму бази даних, зокрема, запроваджено поділ баз даних на ті, які є об'єктом авторського права, і ті, які охороняються правом sui generis. Відтак з 2023 р. база даних отримала новий правовий режим, який станом на сьогодні не достатньо досліджений у науковій літературі, а також відсутня нова судова практика щодо розгляду справ, пов'язаних із захистом прав на бази даних.

Стан дослідження. У вітчизняній та зарубіжній літературі містяться наукові дослідження щодо правової охорони баз даних за законодавством України та правом ЄС. Зокрема, наукові дослідження щодо баз даних здійснювали такими науковцями як Капіца Ю.М., Орлюк О.П., Підпригора О.А., Стефанчук Р.О., Тарасенко Л.Л., Яворська О.С. Якубівський І.Є та інші. Однак переважна більшість наукових досліджень з даної проблематики здійснювалася без урахування реформи законодавства України у сфері авторського права, яка відбувалася у 2022 р. Відтак наукові праці цих та інших вчених не містять наукового аналізу досліджуваної проблематики з урахуванням змін до законодавства про авторське право, що вказує на актуальність даного наукового дослідження. В науковій літературі питання правового захисту баз даних зазвичай досліджувалися лише на рівні окремих наукових публікацій, що ґрунтувалися на задованих станом на сьогодні правових підходах.

Метою даного дослідження є комплексний загальнотеоретичний аналіз баз даних як об'єкту правової охорони за законодавством України, визначення прогалин правового регулювання та висловлення пропозицій щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. База даних є самостійним об'єктом правової охорони. В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС вказано, що термін «база даних» означає сукупність незалежних творів, даних або іншої інформації, розташованих у систематизованому або упорядкованому вигляді та доступних для будь-якої особи за допомогою електронних або інших засобів. Слід звернути увагу на те, що охорона згідно із Угодою про асоціацію між Україною та ЄС не надається комп'ютерним програмам, що використовуються під час створення або функціонування баз даних, доступних за допомогою електронних засобів.

Визначення бази даних, яке наведено у Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. (далі закон про авторське право) дещо відрізняється від того, яке наведено в Угоді про асоціацію. Зокрема, відповідно до цього закону база даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої інформації у довільній формі, що розташовані у систематизованому або упорядкованому вигляді, що можуть бути доступні за допомогою спеціальної пошукової системи та/або на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» 1993 р. база даних (компіляція даних) визначалася дещо по-іншому – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

У науковій літературі відзначають, що база даних є багатоаспектною категорією, оскільки вона належить до об'єктів цивільних прав та може розглядатися не лише авторсько-правовому, але і в інформаційно-правовому аспектах [3, с. 30].

Станом на сьогодні база даних може бути об'єктом авторського права, а може і не бути. У такому разі вона охороняється за правом *sui generis*. Звертаємо увагу, що авторське право залишається належною формою охорони виключних прав авторів баз даних. Відповідно до ст. 433 ЦК України компіляції даних (бази даних) є об'єктом авторського права, якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності.

Поєднання у базі даних сукупності творів надає їй схожості зі складеним твором. Водночас у науковій літературі відзначають, що і складений твір, і база даних є самостійними об'єктами правової охорони авторським правом, однак принципової потреби у їх розмежуванні не виникає, оскільки усім об'єктам надається однакова правова охорона, в основу якої покладені специфічні презумпції (авторства, творчого характеру праці, результатом якої є створений об'єкт), надання правової охорони за фактом створення твору без обов'язкової реєстрації авторства чи здійснення інших публічних процедур, законодавче визнання особистих немайнових та майнових прав за автором, використання загальноновизнаного знаку правової охорони тощо [4, с. 56]. Погоджуємося з такою позицією і вважаємо, що базу даних у будь-якому разі не слід ототожнювати з складеним твором, оскільки вони мають різну правову природу і призначення.

Як слушно вказано в Угоді про асоціацію між Україною і ЄС об'єктом авторсько-правової охорони є лише ті бази даних, які внаслідок підбору або розташування їхнього інформаційного наповнення є результатом творчої праці автора, і такі бази даних охороняються авторським правом, при цьому жодні інші критерії не застосовуються для визначення їхнього права на охорону.

У науковій літературі відзначають, що розповсюдження правової охорони авторського права на права особливого роду (*sui generis*) стало результатом імплементації Директиви 96/9/ЄС від 11 березня 1996 року «Про правову охорону баз даних» (далі – Директива), якою виробнику неоригінальної бази даних надається правова охорона та захист *sui generis* [5, с. 65].

Поділ баз даних на оригінальні, тобто такі, що є результатом творчої діяльності, та неоригінальні є класичним та усталеним. У науковій літературі слушно звертають увагу на те, що право *sui generis* застосовується незалежно від того, чи підлягає відповідна база даних захисту авторським правом чи іншими правами [5, с. 56]. При цьому у праві ЄС, зокрема у Директиві 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 р., допускається захист бази даних як авторським правом, так і правом *sui-generis*. Тобто і на оригінальну базу даних, що є об'єктом авторського права, може поширюватися право *sui-generis*. Водночас охорона баз даних через право *sui generis* не повинна здійснюватися таким чином, щоб полегшувати зловживання домінуючим становищем, зокрема, щодо створення і поширення нових продуктів і послуг з додатковою вартістю інтелектуального, технічного, економічного або комерційного характеру.

Суб'єктом авторського права на бази даних є фізична особа або кілька фізичних осіб, які створили цю базу, або юридична особа, яка набула права на базу даних як роботодавець або замовник. Виключні авторські права на базу даних, створену спільно групою фізичних осіб (співавторами), належать їм спільно.

База даних як об'єкт правової охорони існує переважно в електронній (цифровій формі), а також знаходить нові цифрові форми відображення – у веб-сайтах, у блокчейні тощо [1, с. 205]. Окремі автори, зокрема, вказують, що блокчейн є публічною базою даних щодо всіх транзакцій між суб'єктами мережі блокчейн, оскільки мережа блокчейна відкрита для вільного приєднання, і публічність даних мережі фактично означає загальнодоступність цих даних [6, с. 62], водночас, станом на сьогодні охопити правову охорону блокчейну у межах однієї правової інституції (база даних) – неможливо [7, с. 74]. Дійсно, в умовах сьогодення база даних створюється та використовується саме в електронній формі. При цьому база даних часто поєднана з комп'ютерною програмою, яка забезпечує її функціонування та пошукові можливості всередині бази даних. Електронна форма бази даних є переважаючою станом на сьогодні, оскільки більшість інформації в умовах сьогодення зберігається в електронному форматі.

База даних як об'єкт правової охорони могла би претендувати на прийняття окремого закону, який би комплексно визначив її правовий режим. У разі прийняття певного кодифікованого акту у сфері інтелектуальної власності, наприклад, Кодексу інтелектуальної власності, база даних справедливо могла би отримати бути одним з об'єктів, який би регулювався нормами цього кодифікованого акту, на що наголошують і в науковій літературі [4, с. 57].

База даних визначається законодавцем і як сукупність творів, і як сукупність будь-якої іншої інформації. Для роботи з базою даних потрібна пошукова система, в межах якої може здійснюватися пошук необхідно інформації в базі даних.

Закон також оперує поняттям «законний користувач бази даних», під яким слід розуміти особу, яка правомірно володіє копією бази даних, виготовленою також правомірно.

База даних зазвичай виступає цифровим контентом, оскільки записи у базі даних зберігаються переважно на комп'ютерах, серверах тощо, зазвичай з доступом до мережі Інтернет. На це наголошують і в науковій літературі, вказуючи, що бази даних зазвичай існують саме у цифровій формі, відтак вони виступають як цифрові об'єкти авторського права [8, с. 64].

У статті 21 закону про авторське право (2022) йдеться про право на бази даних (компіляції даних). Зокрема, бази даних (компіляції даних) за загальним правилом охороняються авторським правом, якщо вони за добором та/або упорядкуванням їх складових частин є результатом творчої діяльності. Норма аналогічного змісту міститься і у ст. 6 закону про авторське право, в якій наведено перелік об'єктів авторського права. Тобто беззаперечно бази даних за добором або упорядкуванням їх складових частин повинні бути результатом інтелектуальної діяльності для того, щоб бути об'єктом авторського права.

Охорона баз даних не поширюється і не завдає шкоди будь-яким правам на їх складові частини, що увійшли до складу баз даних.

Водночас охорона баз даних не поширюється на комп'ютерні програми, що використовувалися під час створення або ж необхідні для функціонування баз даних.

Якщо база даних є неоригінальною, тобто вона за добором та/або упорядкуванням їх складових частин не є результатом творчої діяльності, вона охороняється за правом *suī generis*, а не відповідно до положень про авторське право.

Зокрема, якщо виробник бази даних зробив якісно та/або кількісно значний внесок в отримання, перевірку чи подання вмісту бази даних, для запобігання вилученню та/або повторному використанню – будь-якому наданню невизначеному колу осіб повного вмісту бази даних або значної її частини у якісному чи кількісному вимірі, то на таку базу даних надається право особливого роду (*suī generis*).

Це право особливого роду (*suī generis*) здійснюється незалежно від того, чи підлягає відповідна база даних охороні авторським правом або іншими правами. Крім того, право особливого роду (*suī generis*) здійснюється незалежно від того, чи підлягає вміст відповідної бази даних охороні авторським правом або іншими правами.

У науковій літературі відзначають, що якщо база даних є сукупністю творів, то необхідно, щоб їх використання відбувалося з дотриманням авторських прав на ці твори як складових бази даних. Якщо ж твори використовуються з порушенням авторських прав на них, то правова охорона бази даних не надається. Якщо база даних є сукупністю інформації, то, очевидно, на розсуд суб'єкта, що розробив відповідну базу даних, її правова охорона може здійснюватися авторським правом або як конфіденційна інформація [8, с. 64].

Важливо те, що право особливого роду (*suī generis*) може передаватися (відчужуватися) відповідно до законодавства, тобто можливим є укладення відповідних договорів щодо надання дозволу на використання бази даних на виключних чи невиключних засадах, або ж взагалі можливим є відчуження прав на відповідні бази даних.

Також, звертаємо увагу на те, що охорона баз даних відповідно до права особливого роду (*suī generis*) не перешкоджає здійсненню прав, які існують щодо вмісту такої бази даних. Тобто при

створенні бази даних слід дотримуватися прав авторів (суб'єктів майнових авторських прав) на складові частини цієї бази даних.

Момент початку дії права особливого роду (*sui generis*) визначено з дати закінчення створення бази даних. Строк дії цього права спливає через 15 років в останній день календарного року, в якому базу даних було створено. У випадку оприлюднення бази даних до закінчення строку, визначеного абзацом першим цієї частини, строк чинності цього права спливає через 15 років, в останній день календарного року, в якому базу даних вперше було оприлюднено.

Також слід звернути увагу на те, що будь-яка істотна зміна вмісту бази даних у кількісному чи якісному вимірі, зокрема будь-яка істотна зміна, що впливає з накопичення доповнень, вилучень або послідовних змін, яка дозволяє зробити висновок, що йдеться про суттєвий, визначений якісно і кількісно внесок, надає базі даних, яка є результатом таких змін, окремий строк правової охорони.

База даних можуть бути об'єктом авторського права, якщо її творець (творці) доклали творчих зусиль до її створення (підбір даних, їх упорядкування тощо). Тобто, якщо автор бази даних проявив творчість, креативність, база даних може бути не просто об'єктом права власності, а може охоронятися саме авторським правом. Бази даних використовуються у різних сферах, в тому числі у креативних індустріях.

На нашу думку, саме наявність творчості, креативності перетворює базу даних з простого матеріального об'єкту, який охороняється правом *sui generis*, в об'єкт авторського права.

Проаналізувавши законодавче визначення бази даних, можна виокремити наступні ознаки бази даних як об'єкту правової охорони:

це сукупність творів, певних даних або будь-якої іншої незалежної інформації;

ці твори, дані тощо розташовані у довільній формі;

підбір і розташування складових частин бази даних та її упорядкування є результатом творчої, креативної праці її автора (авторів);

база даних має спеціальну пошукову систему, зазвичай на основі електронних засобів (комп'ютера), завдяки якій здійснюється пошук її складових частин;

база даних існує переважно у цифровій формі.

Як бачимо, бази даних можуть включати в себе як (чужі, зазвичай) об'єкти авторського права (певні твори), так і інші відомості, інформацію, які не охороняються авторським правом. При цьому не можна просто «включити» чужі об'єкти авторського права у власну базу даних – слід обов'язково отримати згоду від володільця майнових авторських прав на цей об'єкт. Закон також містить це правило, оскільки надання / не надання згоди на включення твору до бази даних – це елемент права на використання твору, виключність якого гарантована володільцю майнових прав.

Довільність форми розташування даних, творів тощо у базі даних – це можливість автора бази даних проявити креативність щодо розташування її складових. Недаремно законодавець наголошує, що якщо підбір і розташування складових частин бази даних та її упорядкування є результатом творчої праці її автора (авторів), лише у цьому випадку виникатиме авторське право на базу даних. Для користувача бази даних важливо: яка інформація є в базі даних, і як ця інформація (твори) розташовані у базі даних, як їх знайти. Власне, щоб була можливість пошуку інформації у базі даних, застосовується спеціальна пошукова система, яка зазвичай базується на основі електронних засобів (комп'ютера), завдяки якій і здійснюється пошук її складових частин.

Пошукова система – це переважно окрема комп'ютерна програма, яка призначена обслуговувати базу даних, та яка повинна бути зручною для користувача (водночас цей критерій в жодному разі не впливає на можливість бази даних чи відповідної комп'ютерної програми бути об'єктом правової охорони).

Пошукова система в базі даних виконує свою власну функцію (пошук інформації, творів тощо), і є складовою частиною бази даних. Чи може база даних використовуватися без наявності пошукової системи? Так, може. Це зрозуміло і юридично, і технічно. Законодавець у визначенні бази даних чітко наголошує, що інформація, твори тощо у базі даних можуть бути доступні за допомогою спеціальної пошукової системи та/або на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів. Інколи автори створюють оригінальну базу даних (або ж неоригінальну), але не закладають спеціальний пошуковий механізм інформації у такій базі даних.

База даних існує переважно у цифровій формі, і це потреба і реалії сьогодення, оскільки відбувається масова діджиталізація, комп'ютеризація. Більшість інформації сприймається людьми саме через комп'ютер, ноутбук, планшет, телефон (смартфон), інші подібні пристрої. «Нецифрові» бази даних, безумовно, існують, але за вимогою часу більшість з них або перейшли, або переходять у цифрову форму. Більшість нових баз даних практично стовідсотково створюються у цифровій формі.

Висновки. База даних як об'єкт правової охорони отримала значне законодавче оновлення, що суттєво вдосконалили її правовий режим. Видається доцільним та виправданим поділ баз даних на оригінальні і на неоригінальні. Важливим є визначення саме права *sui generis* як регулятора відносин, що виникають у зв'язку із створенням, використанням неоригінальних баз даних та захистом прав на них. Водночас, подальшого вдосконалення потребує законодавство України щодо використання баз даних у цифровому середовищі, щодо здійснення та захисту прав на бази даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тарасенко Л.Л. База даних як об'єкт правової охорони. Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Цифрова трансформація та цифрова економіка в умовах воєнного стану: аспекти інтелектуальної власності». Київ: Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2022. С. 201–205.
2. Петренко А. Ознаки бази даних як об'єкта авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 6. С. 126–132.
3. Єфіменко М.Ю. База даних як об'єкт інформаційних правовідносин. *Право і безпека*. 2015. № 4 (59). С. 27–31.
4. Яворська О. Охорона прав на бази даних. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. № 72. С. 55–63.
5. Штефан О.О. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав: новації законодавства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1-2. С. 64–74.
6. Баранов О.А. Інтернет речей і блокчейн. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 59–71.
7. Теремецький В., Маляр С. Місце блокчейну в системі об'єктів авторських прав. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 72–78.
8. Тарасенко Л.Л. Авторське право у цифрову епоху: основні тенденції і зміни. *Вісник Львівського університету*. Серія Юридична. 2022. № 75. С. 61–72.